

УДК 94:323.1 (477)''1914/1918:821.161.2'' М. Возняк

ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ, ДЕРЖАВНОСТІ ТА МОВИ У ПРАЦЯХ МИХАЙЛА ВОЗНЯКА

Леся КЛЕБАН

Львівський національний університет імені Івана Франка
Археологічний музей історичного факультету
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

Розглядається наукове трактування національної ідеї, мови та державності у працях відомого вченого, академіка Михайла Возняка. Літературознавець аналізує національну ідею крізь призму національної ідентичності, самосвідомості, пов'язує її з українською мовою, культурою, ментальністю. Задля цього М. Возняк розглядає історичні витоки українського народу, обставини його формування, відмінності від сусідніх народів. Учений був певним, що українське питання неодмінно стане вагомим чинником міжнародних відносин.

Ключові слова: українська національна ідея, мова, національна держава, Михайло Возняк.

Михайло Возняк належить до когорти провідних українських літературознавців першої половини ХХ ст., досягнувши вершин у науковій сфері – здобув звання академіка АН УРСР, очолював кафедру української літератури Львівського державного університету імені Івана Франка та відділ української літератури Інституту суспільних наук АН УРСР (нині Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича – *Л. К.*), став засновником нового напрямку літературознавства – франкознавства. Йому належать понад півтисячі наукових праць, присвячених історії української літератури. Однак не тільки для пересічних громадян, але й для дослідників, він досі залишається однією з найзагадковіших постатей української науки.

Крім уваги до вузьколітературних проблем, М. Возняк торкався і політичної тематики, яка домінувала в працях, виданих на еміграції. Йдеться про той період, коли науковець, як і більшість національно свідомих галичан, опинився під час Першої світової війни у Відні, де працював у друкованому органі Союзу визволення України – часописі “Вістник”¹. Свою національно-культурну працю він проводив у трьох вимірах: культурна спадщина, національна ідея, державність.

Серед найголовніших проблем утворення Української держави М. Возняк вважав національну ідею. Учений підкреслював, що вона має глибокі історичні корені, адже в українському народі завжди переважав принцип широкого демократизму та визнання рівних політичних прав кожної суспільності. За княжих часів цей принцип виявився у вічевім устрою, громадському і виборно-церковному житті, а згодом – він виступив на повну силу в козаччині, передусім

¹ *Клебан Л.* Михайло Возняк і Союз визволення України / Леся Клебан // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2008. Вип. 16. С. 308.

у Запорізькій Січі. Така провідна ідея української нації змогла найкраще проявитися тільки у самостійному житті нації, однак з тим застереженням, що втілення цього принципу в життя вимагало, насамперед, високого ступеня культурного розвитку нації, по-друге, глибокого й щирого переконання про правдивість ідей і по-третє, великих особистих самопожертв членів усіх станів нації на користь всевладної ідеї².

М. Возняк не схвалював переконання багатьох українських партій доби національно-визвольної революції (1917–1923) про федерацію автономних держав Росії, називав їх “федеративними мріями”. Наголошуючи на незалежності кожної держави, він зазначав, що будь-яка держава, якщо вона не в змозі забезпечити собі самостійний внутрішній розвиток чи зовнішню безпеку, мусить увійти до “вільних союзів”. Однак науковець застерігав, що федеративний зв’язок, зазвичай, завжди корисніший для сильнішого, ніж для слабшого. Тому потрібно пам’ятати, що “не особиста свобода громадянина, а азійський деспотизм витворився з колишньої східноєвропейської автономії, спадщиною котрої є фантазування про вільні спілки”³.

Звертаючись до минулого, М. Возняк влучно визначив причини нетривалості попередніх форм української державності:

Хоч і українська земля, й милозвучна мова, й здібність Українців до інтелектуальної освіти творять вдячне поле для наукової й літературної праці, хоч для Українця легка річ пізнати всі славянські мови, нема в Галичині ні літератури, ні навіть надії на кращу будучину. Облогом лежить українська література й освіта, а чорні хмари нависли над нею. Причина цього в браку добрих керманців, а далі в браку осередка й органічного звязку поодиноких частин українського народу, розбитого між дві держави, Росію й Австро-Угорщину, а в останній між три краї (Галичина, Буковина й Закарпаття). Українцям, що називають себе освіченими, бракує потрібного засобу моральної сили, річезового знання, любови до батьківщини й пожертвування. Народ роздроблений, прибитий і без самосвідомости; його провідники, зденаціоналізовані й відчужені, заколискують народ спокійно до сну. А згори придивляються з повним спокоєм байдуже цьому упадкові й заборонюють усякий рух, що міг би збудити сплячого⁴.

Розглядаючи зовнішні причини короткотривалості української державності, учений наголошував, що багато держав (Візантія, Польща, Угорщина, Литва, Туреччина, Росія) ще з найдавніших часів прагнули “переробити [українців. – Л. К.] на свою подобу”, будь-якими способами заволодіти Україною, визискувати природні багатства, мати користь з її торговельних шляхів і культурних зв’язків. Наприклад, ось що писав М. Возняк про колонізацію українців:

² *Возняк М.* Українська державність / Михайло Возняк. Відень, 1918. С. 149.

³ Там само.

⁴ *Возняк М.* Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії / Михайло Возняк. Львів, 1924. С. 109–122.

Український нарід хоче бути українським, себто своїм власним, а не польським... В усякім разі не забувайте, ви, пане, що та земля, по котрій ходите своєю ногою, називається Русь, є українською землею, не польською; той хліб, котрий ви їсте, виріс на українській ниві; піт із чола спеченого від жару сонця Українця скропляв цю ниву; Українець із сухим і спліснілим шматком чорного хліба напружав останні сили, щоб пан Поляк міг їсти рогалькові булочки. Українець був власником цієї землі, доки розбійничий наїздник Поляк не видер йому його власности й дикою перемогою зброї не зробив із вільної людини нужденного гелота. Одначе що перемога дала, те перемога може взяти. І взяла. Залізне ярмо польської олігархії давило шию трудящого українського народу цілі віки. Погорда й ганьба, як чорний туман диму, розпростерлися над народністю й іменем Українця; Українець ледви стільки мав значіння у Поляка, що парія у браміна. Його погорджена мова, прогнана зо шкіл і визначнішого товариства, була засуджена на смерть із голоду. Таланти й здібности в Українцях, якщо не завмирили в кайданах невірничого підданства, то тільки під тією умовою могли розвинутися, коли прибрали польську назву й релігію. Шлях до почести й уряду тільки тоді був відкритий для Українця, коли він перекинувся в Поляка. Такий перекинчик і зрадник переслідував опісля як найзапекліше своє плем'я, що його соромився, як байстрюк своєї матери... А все український нарід не вирікся себе, – лишився вірним собі, за свою народність не прийняв жадної ціни. Українець любить свою землю, що тече молоком і медом, і плодом, що його приносить йому ця щедра мати, живе сам і обділює інші галапасні племена, що ріжними часами у великім числі обсіли його довкруги. Українець любив свою землю, хоча, придавлений неволею чужим племенем, цілі віки стогнав у кайданах⁵.

Крім зовнішніх причин занепаду Української держави, літературознавець відзначав й внутрішні – “в минулім точив її червак незгоди власних горожан”. Ретроспективно оцінюючи існування української держави за Богдана Хмельницького, М. Возняк відзначав, що вже під час самого повстання відбувалися чвари між багатими й біднішими козаками, селянством, міщанством і козацькою верхівкою. Ця незгода мала фатальні наслідки для України, адже змусила її шукати допомоги проти Польщі у “союзі й протекції східного царя”, які обернулися згодом у повне поневолення Наддніпрянщини Московією. М. Возняк вважав, що договір між Україною та Москвою 1654 р. – це персональна унія, яка призвела до занепаду всіх українських вольностей. У Московській державі козаки зіткнулися з повним безправ'ям, адже устрій козащини був подібний до устрою конституційних європейських держав, якого ніколи не мало ні Московське царство, ні пізніша Російська імперія аж до Лютневої революції 1917 р.: “Що не змогла вдіяти Польща, те доконала Московщина: на руїнах самостійності й автономії України почала вона всесильні заходи над новим винародовленням українського народу й інтелігенції. Тому, якщо думати про будь-яку федерацію з Росією, значить свідомо гнати в могилу

⁵ *Возняк М.* Як пробудилося українське народне життя... С. 125–135.

живий національний організм українського народу”⁶. “Нехай найсумніші події в нашій історії, – наголошував М. Возняк, – заставляють провести порівняння з нинішніми подіями й навчатися дечого не тільки наших ворогів, яких історія нічого не навчила, та приятелів, що слухають підшептів наших відвічних ворогів, але головню таки нас, українців”⁷.

Пропаганда національних ідей посідала важливе місце у діяльності тогочасного українського політикуму, що впливало і на національну свідомість М. Возняка. Засновник франкознавства наголошував, що “боротьба всіх українців повинна злитися в однім величезнім, солідарнім змаганню української нації до досягнення тих ідеалів, змагання до яких зродило український оружний чин”. У своїй книзі “Наша рідна мова”, яка користувалася великою популярністю серед українського населення, автор наголошував, що українська мова є давньою. Це визнали найвідоміші славісти, доводячи на основі писемних пам’яток уже з часів Ярослава Мудрого, що українська мова дуже відрізнялася від російської, й з плином часу усе більше віддалялася від неї⁸. “Через рідну мову, – наголошував М. Возняк, – стали ми на ноги, ввійшли в сім’ю освічених європейських народів”. Науковець, відштовхуючись від старогрецької думки про те, що у людській природі є дві найкращі речі – розум і мова, підкреслював: “Без мови нема розуму, без рідної мови нема власної літератури й культури, без власної літератури й культури нема народу”⁹.

Далі М. Возняк стверджував, що українська інтелігенція протестувала проти російської окупації Галичини та Буковини, де українці мали змогу власного національного розвитку, а “московські наїзники взялися до своєї споконвічної роботи нищення всього українського”. Зрозуміло, що російські шовіністи трактували українців як росіян, а тому вважали своїм першочерговим завданням якщо не повністю знищити національну окремішність українців, то принаймі заперечити та стримати розвиток української культури. Росіяни витрачали великі суми грошей на те, щоб стимулювати у Східній Галичині русофільський рух, який стримував би розвиток українства (це спостерігаємо у нашій державі й нині. – Л. К.). Але Марамороський (1913) та Львівський (1914) москвофільські процеси виявили й показали безуспішність російських спроб впливати на український рух. Однак, виправдання підсудних пояснювали як свідомий маневр присяжних засідателів, спрямований проти українського національного руху та зміцнення позиції москвофілів. Москвофільські лідери й надалі твердили про

⁶ *Возняк М.* Як пробудилося українське народне життя... С. 151.

⁷ *Возняк М.* З минулого. Історична пригадка / Михайло Возняк // Вісник Союзу визволення України. Відень, 1915. № 43–44. С. 3.

⁸ Докладніше див: *Мозер М.* Причинки до історії української мови / Міхаель Мозер / За заг. ред. С. Вакулєнка. Харків, 2008; *Райківський І.* Розвиток українського мовознавства в Галичині у першій третині XIX ст. / Ігор Райківський // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2005. С. 3–13; *Огієнко І.* Історія української літературної мови / Іван Огієнко. Київ, 2001; *Русанівський В.* Історія української літературної мови / Віталій Русанівський. Київ, 2001.

прихильне ставлення австрійського уряду до галицьких українців. У резолюції “Народного съезда Галицкой Руси” (січень 1914 р.) з національного питання зазначалось про намагання Австрії усіма засобами створити “український народ” і знищити “руський народ” у межах монархії, а створене нею “українське питання” увести до програми внутрішньої та зовнішньої антиросійської антислов’янської політики¹⁰.

Зрозуміло, що з початком війни одним із першочергових планів Росії було зайняття українських земель Австро-Угорщини. “Тут і ввели москалі, – писав М. Возняк, – відразу російську церкву. З притиском почали вони русифікувати Східну Галичину, вони хотіли мати тут “Росію” в найкоротшій часі, коли в інших областях вони зволікали зразу з такими порядками”¹¹. Таким чином, російська влада сподівалася усунути українську небезпеку. “Кінець українству!” – таким було гасло російської адміністрації, яку очолив генерал-губернатор Галичини граф Георгій Бобринський, виклавши свою політичну програму: “Східна Галичина і Лемківщина – давно невіддільна частина однієї, великої Росії, на тих землях місцеве населення завжди було руське, тому їх адміністрація має бути основана на руських началах. Я буду заводити російську мову, закон і порядки”¹².

Уже 18 вересня 1914 р. він видав указ “Про заборону функціонування різного роду клубів і товариств та про тимчасове закриття існуючих в Галичині учбових закладів, інтернатів і куренів, за винятком учбових майстерень”. Запроваджено жорстоку цензуру, закрито товариство “Просвіта”, розпочато “інвентаризацію” (фактично грабїж) банків, музеїв, книгарень. Упродовж кількох місяців, на підставі докладних списків, які склали москвофіли, очолювані Володимиром Дудикевичем, у Львові заарештовано 1200 українських патріотів, до Росії вивезено 578 українців, з них 34 священники та митрополита УГКЦ Андрея Шептицького. На початку березня 1915 р. у Східній Галичині заарештовано близько 300 українців, насамперед інтелігенції: адвокатів – Андрія Чайковського, Данила Стахуру, посла Тимотея Старуха, працівників страхового товариства “Дністер” Сидора Британа, Осипа Кузьмича, Михайла Губчака та багатьох інших¹³.

Росія вступила у Першу світову війну під гаслом “визволення слов’ян”, утім не прагнула, щоб усі слов’яни стали “добрими братами”, а спрямувала усі зусилля, щоб використати цей високоідейний рух для своїх імперських цілей, “щоб усі слов’янські ріки залишилися у російському морі”. Першим від такого

⁹ *Возняк М.* Наша рідна мова... С. 16.

¹⁰ Прикарпатська Русь. 1914. 24 январа.

¹¹ *Возняк М.* Судороги російської офензиви та всеславянської дурійки / Михайло Возняк // Вісник. 1915. № 47–48. С. 3.

¹² *Петрович І.* Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915 / Іван Петрович. Львів, 1915. С. 19.

¹³ *Мазур О.* Перша світова війна / Орест Мазур, Іван Патер // Історія Львова. Львів, 2007. Т. 2. С. 512–514.

викривленого всеслов'янського руху відійшли українці, а згодом – болгари¹⁴. Розмірковуючи про мету Росії у війні, М. Возняк відзначав, що вона вела війну з Центральними державами за Галицьку Україну, а ще більше – за вільний вихід до Чорного моря: “Для Росії найбільша воєнна мета – необмежене володіння Царгородом і морськими протоками, бо це для неї не тільки політичне, мілітарне й економічне, але й національно-релігійне питання. Хрест православної церкви на святій Софії буде й на будуче мрією російської народної душі”, – писав учений¹⁵. Такі цілі царського уряду підтримувало практично усе російське суспільство. Навіть російські ліберальні кола, незважаючи на їхні висловлювання щодо загарбницьких тенденцій царського уряду, все-таки публічно заявили, що Росія мусить мати морські протоки (зокрема Дарданелли) та прагне врегулювати західні кордони (приєднати Галичину). Весь економічний ріст Росії у попередні роки відбувся на півдні, тобто в Україні, де населення в останніх десятиріччях зросло у 10–12 разів. Більшість російських політиків уважала, що “вихід на півдні необхідний і щоразу більше стає необхідним. Кожний інший вихід до моря без найменшого інтересу. Не поведеться здобути Дарданеллів, ми мусіли б у день після миру наново озброюватися проти Туреччини”¹⁶. У такому випадку, наголошував М. Возняк: “Українське море (ще з княжих часів вперше море названо Українським, бо “тільки українці там плавають”) матиме все той, хто матиме в руках цілість українських земель. Лишиться якась частина українських земель при Московщині, вона ніколи не зречеться думки здобути Царгород”¹⁷.

М. Возняк підтримував політику Союзу визволення України¹⁸, наріжним каменем якої була державна самостійність України. Він пов'язував утворення української державності з поваленням царату – “того самого павука, котрий не тільки не дає жити українському народові Росії, але й простяг свою ведмежу лапу й на той шмат української землі, де бодай пробоем здобуває собі український народ умови самостійного національного життя”¹⁹. Як і члени СВУ, М. Возняк сподівався, що Центральні держави займуть якщо не повністю, то хоча б частину Наддніпрянської України і навряд чи захочуть віддати цю територію Росії, прагнучи забезпечити свої кордони. Зрештою, як підкреслювали діячі СВУ, якщо постулат державної самостійності України спрямований проти Росії, то тим самим визначено політичну орієнтацію українців – бути на боці противників Росії²⁰.

¹⁴ Вісник. 1915. № 55–56. С. 2.

¹⁵ *Возняк М.* За українське море та проливи / Михайло Возняк // Вісник. 1916. № 17–18. С. 130–131.

¹⁶ Там само. С. 130.

¹⁷ Там само.

¹⁸ *Клебан Л.* Михайло Возняк: наукова та громадська діяльність / Леся Клебан. Львів, 2010. С. 71; *Її ж.* Михайло Возняк і Союз визволення України... С. 311.

¹⁹ Вісник. 1915. № 55–56. С. 2.

²⁰ Пам'яткова книжка Союзу визволення України і Календар на 1917 рік. Відень, 1917. С. 368.

“Українське питання стало давно питанням інтернаціональної (міжнародної) політики, – відзначав М. Возняк, – всі спроби здужити на все могутність Росії – збігаються концентрично в конечності відірвати від Московщини Україну”. Він писав, що велика територія України, її політичне та економічне становище, природні багатства, а також мовна, культурна та релігійна окремішність українського народу завжди була запорукою самостійності Української держави. “Противенство України проти Росії” не тільки економічного, але й політичного та культурного характеру, зобов’язувало її орієнтуватися на Центральні держави²¹. Степан Рудницький, відомий український громадський діяч, учений-географ, підтримуючи думку М. Возняка, підкреслював, що визволення України з-під російського панування стане “категоричним імперативом для Центральних держав”²².

М. Возняк акцентував увагу на великій ролі, яку відіграла Україна в міжнародній політиці²³, подав історію боротьби українців за самостійність. Він вірно наголошував на тому, що національні поступки галичан знаходили голосний відгомін у наддніпрянців і закликали їх до боротьби й опору. Кожний національний здобуток українців в Австро-Угорщині зміцнював становище українців Наддніпрянщини, що дозволяло їм виступати з національними домаганнями перед російським урядом. Росія прагнула знищити українську національну ідею у її головному осередку – Галичині, широкою москвофільською пропагандою, підкупом і підбурюванням до зради та неспокою. Безцеремонні російські зазіхання на Галичину все більше загострювали напружені відносини між Австро-Угорщиною та Росією.

М. Возняк писав, що для держав Четвертного союзу визволення України складало важливу та необхідну гарантію у відносинах з Росією. Він ставив риторичне запитання: що принесе будучність? Однак сподівався, коли українське питання недвозначно стане вагомим чинником для Четвертного союзу, то можна очікувати, що українці більше не переживатимуть розчарувань. У роздумах М. Возняка про майбутнє України наголошувалося, що тільки власна українська державність, її влада як вияв волі всього українського народу, зможе вивести Україну з тієї деморалізації, у яку “вкинула її Росія, з темноти, в якій всіма силами старався російський царат тримати українців”. Тільки українська державність зможе дати всі підстави економічного розвитку України, а українській мові – стати державною. Учений надавав виняткового значення розвитку української освіти, науки, відзначав, що використання природних багатств піднесе добробут працюючих мас, а все разом – поставить Українську державу поряд з

²¹ *Возняк М.* Самостійність України й інтереси Почв'їрного союзу / Михайло Возняк // Вісник. 1915. № 57–58. С. 15.

²² Докладніше див.: *Рудницький С.* Чому ми хочемо самостійної України? / Степан Рудницький / Упор., передм. О. Шаблія. Львів, 1994.

²³ *Возняк М.* Самостійність України й інтереси Почв'їрного союзу... С. 2.

найрозвинутішими європейськими країнами. “І щойно в Українській державі, – писав М. Возняк, – почується український народ паном у своїй хаті, щойно з повним забезпеченням її смостійності “оживе добра слава, слава України” та “забудеться самотня, давня година””²⁴.

Щоб показати “окремішність” українського народу, дослідник написав працю “Наша рідна мова. Географія України. Характер українця, поляка і москаля”. Головною метою праці є славлення українського народу, піднесення його національного духу. У ній М. Возняк охарактеризував національні особливості українців, виокремив їх з кола “братніх слов’янських народів”. Учений зазначав:

До початку XVIII століття українські землі стояли висше від московських під зглядом просвіти, шкіл і узагалі культури. За гетьмана Богдана Хмельницького переїздив через Україну один грек зі Сирії, Павло, з міста Алепа. Він в описі своєї подорожі дивувався, які гарні порядки були тоді на Україні, які роботящі і розумні були наші господарі, як дуже дбали про сиріт, про бідних і калік, як щиро дбали за просвіту²⁵.

Автор високо цінував українську мову: “Надавала ся наша гарна, гнучка, милозвучна, поетична і богата мова, до виспівання найріжнородніших пісень, від найвеселіших до найсумніших, від найбільше жартовливіших до найповажніших”. Зазначав, що “великі учені признали красу та самостійність нашої мови. Польський ученик Бандтке уважав українську мову найкрасшою між усіма славянськими. Найбільший поет Міцкевич казав, що українська мова красша від московської і білоруської. Польський учений Мацейовський назвав нашу мову більше гармонійнішою від чеської, а другий учений Раковецький жалував, що наша мова не стала пануючою у цілій Росії”²⁶.

Описуючи антропологічні особливості кожного зі слов’янських народів, М. Возняк зазначав, що зовнішня подібність оманлива:

Українці, поляки і москалі ріжняться між собою не тільки мовою, але також цілим рядом інших прикмет. Воно може навіть видатись дивним, бо ж сі три народи славянські, а прецінь ріжниць в усім тім, що складає характер кожного з тих народів такі великі, що коли б навіть зілляти мову в одну, то й тогди учені бачили б ріжницю між сими трьома народами дуже велику²⁷.

Учений також з’ясував “походження українського народу”, витоки української народності й у своїй фундаментальній праці “Історія української літератури”. Ознайомившись із книгою, стає зрозумілим, з яких причин її заборонили у радянський період. У вступних замітках автор зазначав:

²⁴ *Возняк М.* Українська державність... С. 12.

²⁵ *Возняк М.* Наша рідна мова. Географія України. Характер українця, поляка і москаля / Михайло Возняк. Вінніпег, 1917. С. 6.

²⁶ Там само. С. 6–12.

²⁷ Там само. С. 22.

Сумом переймає трагічна та кривава доля України, що лише розмірно короткі періоди свого довговікового історичного життя могла присвятити на таку будову власної культури, яку виробляли західно-європейські народи, захищені грудьми України перед нападами азійських орд диких кочовників. [...] безупинні бої з тими степовими ордами це є заслуга українського народу перед історією західно-європейської культури. Україна захистила спокійний розвиток культури Західної Європи, бо об груди її синів розбивалися широкі хвилі кочових племен²⁸.

М. Возняк підкреслював, що “українська культура й українське мистецтво XVII й XVIII в. аж до упадку автономного ладу України мають західний характер по німецьких, італійських і французьких зразках. Пізніше зв’язки України з західною Європою ослабли або порвалися наслідком нівеляційної політики царської Росії супроти національної окремішності українського народу”²⁹.

Дослідник також з упевненістю відзначає, що “увесь духовний і матеріальний поступ людства будується на мові, історія якої тісно зв’язана з політичною долею того народу, котрий нею говорить. [...] Без мови нема народности, рідна мова найкраще відбиває в собі думки й почування окремої людини, ціль суспільности, всього народу”. Згідно твердження ученого, “зв’язок українських і білоруських земель з Західною Європою з одного боку й замкненість в собі Московщини та національний, чисто московський характер її літератури з другого, зробили останню українцеві далекою і чужою духом, настроєм й ідеями”³⁰. Автор “Історії...” наголошував, що “писання історії літератури в теперішню велику хвилю, коли будуємо своє автономно-державне життя, незвичайно тяжке, бо і треба вже раз від найдавніших часів по кінець XVIII в. повести межу між тим, що українське, і тим, що московське або білоруське. Чим популярніша книжка, сим промахи під сим оглядом прикріші й фатальніші у своїх наслідках”³¹.

Михайло Гнатюк у статті “Михайло Возняк і його “Історія української літератури”” погоджується з Олександром Білецьким, вказуючи, що “М. Возняк будує свою “Історію української літератури” на ідеї відрубності українського народу від російського, який сформувався, на його думку, пізніше, внаслідок імітування переселенців з України з фінськими і тюркськими елементами”. Подібні думки знаходимо у О. Білецького, який вважав, що М. Возняк “старанно замінює слова “Русь”, “руський” на “Україна”, “український” і “навіть унію розглядає, як “національний чинник Західної України””³².

М. Возняк у праці “Про українську мову в давньому минулому” розкритикував теорію Михайла Погодіна та Олексія Соболевського про прикарпатсько-

²⁸ *Возняк М.* Історія української літератури: у 2 книгах: Навч. видання. Вид. 2-ге, перероб. / Михайло Возняк. Львів, 1992. Кн. 1. С. 12.

²⁹ *Возняк М.* Історія української літератури... С. 15.

³⁰ Там само. С. 30–31.

³¹ Там само.

³² *Гнатюк М.* Михайло Возняк і його “Історія української літератури”. Передмова // Михайло Возняк. Історія української літератури. Львів, 1992. С. 3–30.

волинське походження української мови, стверджуючи, що “гіпотеза великоруськості київського населення перед татарським наїздом” є непідкріпленою історичними даними і “нині похована”³³. Численні докази автохтонності української мови М. Возняк наводив у дослідженнях, присвячених “азбучній війні” 30-х років XIX ст.³⁴ Замінити руську кирилицю на польську латиницю означало для нього “відкинути характерні риси, які 900 років назад для нашої мови з глибокою вираженістю були продумані й запроваджені, якими написані всі наші священні й законодавчі книги, що їх використовують більше п’ятдесяти мільйонів русинів, сербів, болгарів і т. д., які в чехів, моравів і навіть у поляків були початково запроваджені та першість яких перед іншими використовуваними в Європі алфавітами досі визнають всі справжні вчені – знавці слов’янського й германського племені”³⁵. М. Возняк зауважив, що “хоч українська шляхта покинула свою націю в найтяжчі віки її боротьби за існування й перейшла в польський, пізніше також у московський табір, але сей перехід мав і виїмки, навіть такі далекі, що вони зсолідаризувалися з народною українською революцією за часів Хмельниччини. Зрештою українське старе письменство може виказати ся творами в українській мові без сумніву шляхетського походження”³⁶.

У своєму дослідженні “До початків нового українського письменства” учений ще раз підкреслював, що спольщена мова, менша стійкість твору чи шляхетське походження автора “цілком не є певним критерієм для приписування якогось писання цьому чи тому авторові-Полякові”³⁷. М. Возняк зробив вагомий внесок у піднесення національної свідомості українського народу.

У роботі “Наш родной язык”, адресованій “підкарпатським русинам”, М. Возняк доводив їхню приналежність до українського етносу, показував, яке значення для народу відіграє рідна мова. Він зазначав: “Кожному подкарпатському русинові, котрий був за котроюсь справою чи то в столиці держави – Празі, чи в яком іншому місті на чеської етнографічної території, мусіло одразу впасти в очи, як кождий чех дорожить своєю родною чеською мовою, як завсіди і всюди говорить по чеськи, як дбає про чистоту своей родної мови”³⁸. З огляду на це “кождий народ, дозривши под оглядом національної свідомости, дбає про

³³ Білоус М. Погляди М. Возняка на походження української мови / Марія Білоус // Академік М. Возняк і розвиток української національної культури. Наукові читання. Тези. Львів, 1990. С. 78.

³⁴ Михайлишин В. Функціонування та стабілізація української кириличної графіки в оцінці М. Возняка / В. Михайлишин // Академік М. Возняк і розвиток української національної культури... С. 85.

³⁵ Возняк М. Апологія кирилиці Дениса Зубрицького / Михайло Возняк // Записки НТШ. Львів, 1929. Т. СЛ: Праці Філологічної та Історично-філософської секції. С. 128–142.

³⁶ Возняк М. Два співаники половини й третьої четвертини 18 в. / Михайло Возняк // Записки НТШ. 1922. Т. СXXXIII. С. 117.

³⁷ Возняк М. До початків нового українського письменства / Михайло Возняк. Б. м. і р. вид. С. 101.

³⁸ Возняк М. Наш родной язык / Михайло Возняк. Ужгород, 1923. С. 1.

життя и розвиток своєї рідної мови. Диктує се ему вже сама потреба самозбереження. Окремишність мови вказує на иснування окремої народности, яку і познаємо по мові”³⁹.

Українську мову М. Возняк виводив з “язика руського”, “бо назва наших прапрадилов била “Русь”. [...] Се била наша національна назва довгі віки, через колька сто літ спольна також из Білорусами од XVI в. Зробилася також назва “Мала Русь” спольною для всей землі, яку заселював наш народ”⁴⁰.

Ще й нині не втратили своєї актуальності слова академіка про те, що “вироблюваням власної мови починалося одродження кожного народу. И литература в родной мові есть тою кузнею, де перероблюються елементи загально людської культури відповідно до потреб народу, що творить власну литературу, и зливаються з его власною культурою”⁴¹. Або ж:

Смішна думка, що українська ідея це справа московських рублів. Чи гадає хто, що Українці нездатні до українського патріотизму? Що ж це, то Україна на віки загинула, Україна сміху варта? То дух свободи має бути властивий тільки иншим народам? Хібаж то Українці не знають, що вони були колись славні яко Українці? Хоча собі хтось має Україну за дивацтво, то всеж не менше є Українців за Україною ніж Поляків за Польщею. [...] Так, ми Українці й віримо сильно в відродження вільної, незалежної України, скорше чи пізніше, на цім нам цілком не залежить. [...] Минув той час, коли ми вкупі вагалися виявити своє імя; сьогодні Українець виявляє його світові; ніщо не може спинити нас у загальних змаганнях Європи; не замовкнемо, хіба Европа замовкне; всі хочемо бути вільні нарівні з иншими народами⁴².

На окрему увагу заслуговують роздуми автора про походження назви “Україна”. Ї М. Возняк вважав “дуже старою”, адже греки, щоб відрізнити землі заселені “москалями”, від земель, заселених українцями, називали Московщину “Великою Росією”, а нашу батьківщину – “Малою Руссю”. Але ця назва, – пише М. Возняк, була книжною “и ніколи не прийлася серед нашого народу”⁴³. “Термін “Україна”, то його знаходимо уже в XII і XIII століттях”, – вказував учений, – “зразу називалися так пограничні краї, котрі були близші до половців, а потом до татар, словом ті краї, де зродилася Козаччина. За Козаччини назва “Україна” обняла землі нашого народу по обох боках Дніпра, а тепер всі землі нашого народу од Сяну и Карпат по Кавказ и Кубань не називають себе инакше, только Україною, а наш народ називає себе Украинцями”. Відмінність підкарпатських українців М. Возняк пояснював тим, що вони були відтяти “од пня нашого народу” і “грохи не засуджені на національну смерть, так що великим щастям треба уважати розрив [...] з Мадярщиною”⁴⁴.

³⁹ *Возняк М.* Наш родной язык. С. 6.

⁴⁰ Там само. С. 19.

⁴¹ Там само. С. 7.

⁴² *Возняк М.* Як пробудилося українське народне життя в Галичині... С. 165–174.

⁴³ Там само. С. 20.

⁴⁴ Там само. С. 20–25.

Таким чином, найважливішим здобутком початкового етапу наукової діяльності М. Возняка стало наукове обґрунтування окремішності українського народу з його власною мовою, фольклорною спадщиною, історичними традиціями. Його чіткі позиції у трактуванні багатьох положень, що стосуються цих важливих для життя українського народу питань, мають велике значення і у сучасному національно-культурному процесі. З розвитком української мови М. Возняк пов'язує пробудження національної свідомості українців, що привело до спроб побудови власної держави.

THE ISSUES OF THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA, STATEHOOD AND LANGUAGE IN THE WRITINGS OF MYKHAILO VOZNYAK

Lesya KLEBAN

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Archaeological Museum of the Faculty of History
1 Universitetska str., 79000, Lviv, Ukraine

A scientific interpretation of the national idea, language and nationhood are considered in the writings of the famous scientist, Academician Mykhailo Vozniak. Literary analyzes national idea in the light of national identity, consciousness, connects it with the Ukrainian language, culture, mentality. For it M. Vozniak examines the historical origins of the Ukrainian people, the circumstances of its formation, unlike neighboring nations. The scientist was sure that Ukrainian issue will certainly become a significant factor in international relations.

Key words: Ukrainian national idea, language, nation-state, Mykhailo Vozniak.

ВОПРОС УКРАИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ, ГОСУДАРСТВЕННОСТИ И ЯЗЫКА В ТРУДАХ МИХАИЛА ВОЗНЯКА

Леся КЛЕБАН

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
Археологический музей исторического факультета
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина

Рассматривается научная трактовка национальной идеи, языка и государственности в работах известного ученого, академика Михаила Возняка. Литературовед анализирует национальную идею сквозь призму национальной идентичности, самосознания, связывает ее с украинским языком, культурой, ментальностью. Для этого М. Возняк рассматривает исторические истоки украинского народа, обстоятельства его формирования, отличия от соседних народов. Ученый был уверен, что украинский вопрос непременно станет весомым фактором международных отношений.

Ключевые слова: украинская национальная идея, язык, национальное государство, Михаил Возняк.

Стаття надійшла до редколегії 5.05.2014

Прийнята до друку 2.06.2014